

Poznań, 11 grudnia 2019 roku

prof. dr hab. Krzysztof Kozłowski
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
Wydział Filologii Polskiej i Klasycznej
Instytut Filmu, Mediów i Sztuk Audiowizualnych
ul. Fredry 10
61-701 Poznań

Recenzja dorobku naukowego i rozprawy habilitacyjnej
Teatr i polityka.
Dyskursy polityczne w polskiej dramaturgii współczesnej (Poznań 2019)
dr. Piotra Dobrowolskiego

1. Ogólna charakterystyka dorobku naukowego

Dorobek naukowy dr. Piotra Dobrowolskiego obejmuje dwie książki autorskie (*Estetyka odrzucenia w dramacie i teatrze współczesnym* [2011], *Teatr i polityka. Dyskursy polityczne w polskiej dramaturgii współczesnej* [2019]), współredakcję monografii zbiorowej wraz z Anną Krajewską i Danutą Ulicką (*Dramatyczność i dialogowość w kulturze* [2011]), tom wywiadów z twórcami teatru na temat działalności Sceny Roboczej (*Wolność, równość, teatr. Pięć lat Sceny Roboczej [2012-2017]* [2017]), redakcję tematycznego numeru „Czasu Kultury” („Pod wrażeniem”), liczne artykuły naukowe i popularnonaukowe. Te ostatnie Habilitant publikował także w tomach zbiorowych i czasopismach wysokopunktowanych („Przestrzenie Teorii” i „Kwartalnik Filmowy”) oraz w czasopismach z listy ministerialnej „B”. Od 2012 roku drukiem ukazało się około 70 pomniejszych tekstów krytycznych jego autorstwa (recenzje, komentarze, wywiady). Jako redaktor naczelny „Literaturoznawstwa” wydawanego przez Akademię Humanistyczno-Ekonomiczną w Łodzi sprawował pieczę nad numerami 6-7/2012/2013 i 8-9/2014-2015.

Jego prace naukowe odznaczają się spójnością zainteresowań badawczych, rozległością poszukiwań tematycznych i pełną świadomością literacko-medialną. Chętnie i programowo oscylują między teatrem, filmem a literaturą. Są inspirującym przykładem dociekliwości poznawczej i umiejętnego łączenia różnych kompetencji. Imponują przy tym szerokim doбором lektur.

Z artykułów naukowych za szczególnie istotnie uznałbym zwłaszcza te, które zostały poświęcone dramatowi absurdu (*Dialog wewnętrzny w monologach scenicznych Samuela Becketta, Estetyka śladu. Dramat absurdu, Bez świata, akcji i ciała. Konsekwencje redukcji w «tekstach dla sceny» Samuela Becketta*), twórczości ludzi teatru (Kantor, Słobodzianek) i problematyce filmowo-teatralnej (*Kinoteatr. Film i techniki filmowe we współczesnym teatrze polskim, Historie równoległe, zbieżne, przeciwstawne. Teatr dramatyczny w filmie jako alternatywa i dopełnienie fabuły*). W tych ostatnich pracach dr P. Dobrowolski daje się poznać jako znawca sztuki filmowej, który z dużym wyczuciem łączy myśl filmoznawczą z refleksją teatrologiczną.

Pozytywnego obrazu dorobku Habilitanta dopełniają tłumaczenia tekstów naukowych dla „Przestrzeni Teorii” (Williams, Wirth), udział w konferencjach naukowych z referatami, pisane przezeń recenzje eksperckie i przyznane mu nagrody: pierwsza nagroda w Konkursie im. Konrada i Marty Górskich na najlepszą rozprawę doktorską w dziedzinie literaturoznawstwa polonistycznego oraz nagroda III stopnia Rektora Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu za osiągnięcia naukowe w roku akademickim 2011/2012.

2. Osiągnięcie naukowe: *Teatr i polityka. Dyskursy polityczne w polskiej dramaturgii współczesnej*

Zgłoszoną przez dr. P. Dobrowolskiego jako osiągnięcie naukowe (w myśl art. 16 ust. 1 *Ustawy o stopniach i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule naukowym w zakresie sztuki z dnia 14 marca 2003 roku*) pozycję książkową *Teatr i polityka. Dyskursy polityczne w polskiej dramaturgii współczesnej* (Poznań 2019) uważam za jego najważniejsze dokonanie naukowe. Książka ta, napisana staranną polszczyzną, ma charakter monograficzny i w sposób bardzo spójny ukazuje tytułowe zagadnienie badawcze. Nie trzeba głębszego namysłu, by zdać sobie sprawę, jak ono jest obszerne. Dość wspomnieć w tym miejscu, że sam „Wstęp” (podtytuł: „Dyskurs władzy a ujarznienie podmiotu”) liczy bez mała pięćdziesiąt stron (format B). Autor wyjaśnia w nim główne założenia metodologiczne, przytacza najważniejsze źródła inspiracji, przede wszystkim zaś wyklada znaczenie używanych pojęć i terminów, za których pomocą zamierza uchwycić i opisać konkretne problemy. Pojawiają się tu – podobnie jak w całej książce – prace *stricte* naukowe, filozoficzne, antropologiczne, a nierzadko i publicystyczne. Ich przemieszanie nie jest jednak przypadkowe, podyktowane brakiem literatury przedmiotowej, lecz wynika z właściwości samego przedmiotu badań, jako że teatr zanurzo-

ny w żywiole politycznym („teatr jako polityka”) z natury rzeczy musi zahaczać o to, co wydarza się na co dzień i co jest też żywo komentowane w prasie lub na stronach internetowych.

Dr P. Dobrowolski patrzy na zagadnienie władzy i polityki przez pryzmat tego, co nazywa za Judith Butler „ujarzmieniem”. Jak pisze, „ujarzmienie jawi się zatem jako immanentna cecha charakteryzująca każdą władzę, która – niezależnie od tego, czy owa władza w jakimkolwiek stopniu próbuje zdominować podlegające jej jednostki i czy wykorzystuje w tym celu przemoc, czy też jest władzą subtelną, a nawet rozproszoną – wymusza posłuszeństwo” (s. 34). Habilitant jest jednak w pełni świadom, że to tylko jedna strona medalu. Dlatego też, powołując się na Louisa Althussera i Michela Foucaulta, natychmiast dodaje, że władza ma także moc formującą jednostkę. Oferuje jej tym samym kryterium konstytuujące „ja”. „To nieświadome podleganie ideologii – czytamy nieco dalej – pozwala na mówienie o uległości wobec władzy, a zatem także o ujarzmieniu, które może być postrzegane jako element konieczny dla wytworzenia podmiotowości jednostki” (s. 35). Tym, co może ją od tej performatywnie oddziałującej władzy oderwać, jest sztuka, oczywiście pod warunkiem, że sama takiej ideologizacji nie podlega. Ponieważ przedmiotem rozważań jest polska dramaturgia współczesna, Habilitant parafrazuje myśl Przemysława Czaplińskiego: jak każdy rodzaj sztuki jako polityki, dramat posiada „raczej [...] zdolność rozczepiania niż zaszczepiania ideologicznych obrazów świata” (s. 50); w przypisie 152 dr P. Dobrowolski cytuje dla większej jasności: „Najlepsza polityka literatury to więc ta, która w kontekście istniejącego układu dyskursów politycznych wspiera ich rozkład” (s. 50).

Wyraźnie widać, że ważne miejsce w metodologicznym zapleczu dr. P. Dobrowolskiego zyskuje kategoria performatywności. Nie sposób streścić tutaj biegu jego myśli, ale przynajmniej trzeba zaznaczyć najważniejsze odwołania teoretyczne: są nimi przede wszystkim prace Eriki Fischer-Lichte, Jacques’a Derridy i Anny Krajewskiej, przy czym Habilitant znakomicie orientuje się w różnicach między nimi: „podzielam – pisze – [...] pogląd autorki *Humanistyki performatywnej*, że performatywności nie można uznawać za dyscyplinę, ponieważ przełamuje ona wszelkie podziały i podporządkowania, stając się domeną wolności” (s. 48).

Jasność przyjętego punktu widzenia sprawia, że złożona przez Autora pod koniec „Wstępu” deklaracja jest zobowiązaniem, które wypełnia on na każdej następnej stronie tekstu: „*Teatr i polityka* [...] to książka, w której omawiana jest praktyka wykorzystywania, włączania i kształtowania dyskursów politycznych w obszarze najnowszej twórczości dramatycznej. Interesują mnie konkretne tematy mające charakter polityczny [...]” (s. 51). O tym, kiedy zaczyna się najnowsza polska dramaturgia współczesna, dowiadujemy się już w roz-

dziale I („Od symulacji do dyskursu historycznego. Dramat polski po roku 1989”). W *Auto-referacie* za cezurę Habilitant uznaje wprawdzie rok 2003 (s. 2), w którym ukazała się antologia *Pokolenie porno i inne niesmaczne utwory teatralne* Romana Pawłowskiego, ale w samej książce habilitacyjnej nie jest to już tak jednoznaczne, jako że patrzy na tę antologię tekstów w sposób bardziej krytyczny, referując przy tym stanowisko, jakie zajmowali wobec niej oponenti, a zwłaszcza Przemysław Czapliński. „Inspirowane utworami zachodnich twórców – konkretyzuje swą myśl dr P. Dobrowolski – przetwarzające medialne inspiracje teksty nie naśladują rzeczywistości, a ją symulują” (s. 80).

Należy zaznaczyć, że przez dramaturgię Autor rozumie nie zbiór dramatów (mniej lub bardziej standardowych), lecz „teksty dla teatru”, do których powstawania przyczyniło się „kilka zbieżnych inicjatyw” (s. 67), między innymi zainicjowany przez Kazimierza Dejmka Konkurs na Wystawienie Polskiej Sztuki Współczesnej. Tym cenniejsze wydaje się ujęcie problemu, jakiego dostarcza Habilitant: „dzisiaj – stwierdza – większość spośród odbywających się w Polsce teatralnych prapremier wykorzystujących teksty rodzimych autorów nie jest inscenizacjami gotowych, skończonych wcześniej i domkniętych utworów literackich, ale prezentacją efektów kooperacji reżyserów z dramaturgami (a czasem nawet całymi zespołami współpracujących ze sobą twórców). Powstające w ten sposób, niejednokrotnie «pisane na scenie» utwory stosunkowo rzadko funkcjonują poza ramami pojedynczej produkcji teatralnej” (s. 68).

Rozdziały II-VII przynoszą omówienie problematyki, którą Autor książki – jak zapowiedział – umieszcza w kontekście politycznym. I tak rozdział II przynosi rozważania o dramacie historii (podtytuł: „Wizje przeszłości wobec polityki historycznej”), rozdział III mówi o dramacie Innego (podtytuł: „Miejsce polskich Żydów”), rozdział IV przynosi refleksję nad dramatem wiary (podtytuł: „Obraz Kościoła katolickiego”), rozdział V ukazuje przestrzeń dramatu emancypacji (podtytuł: „Polki, patriotki, rebeliantki”), rozdział VI traktuje o dramacie reprodukcji (podtytuł: „Błogosławiona konieczność”), rozdział VII przybliża dramat liberalnej gospodarki (podtytuł: „Kryzys kapitalizmu”).

Wszystkie te kwestie są rozpatrywane w sposób wyważony i dobrze uargumentowany, a odnosząca się przede wszystkim do (mniej lub bardziej znanych szerokiej publiczności) tekstów i przedstawień teatralnych analiza odznacza się świetną znajomością przedmiotu badań. Jest niekwestionowaną zasługą Autora, że obejrzał i przeczytał tak wiele, że może pozwolić sobie na indywidualną ocenę polskiej dramaturgii współczesnej. Uderza przy tym dbałość o powiązanie własnych przemyśleń z ustaleniami innych badaczy i krytyków. Rozdziały II i III, aczkolwiek formalnie od siebie oddzielone (Polacy i Żydzi), ukazują zderzenie praktyki arty-

stycznej z politycznie kształtowaną pamięcią historyczną. Autor, zdając sobie sprawę z delikatności rozmaitych kwestii, stara się znaleźć dogodny punkt obserwacyjny, daleki od jakichkolwiek intencji dydaktycznych. W odniesieniu do *Naszej klasy* Tadeusza Słobodzianka wyjaśnia, że nawet jeśli podtytuł dramatu (*Historia w XIV lekcjach*) nie ukrywa zamiaru edukacyjnego, to jednak „[...] różnorodność prezentowanych perspektyw, bez wskazania dominującego punktu widzenia, nie niesie niebezpieczeństwa nachalnego nauczania nowej, [...] «jedynie słusznej» wersji historii” (s. 114). Bo też celem młodego teatru nie jest proste zaprzeczanie, lecz „podejmowanie dyskusji na trudne tematy”. Autorzy i reżyserzy nie ograniczają się wyłącznie, jak pisze Habilitant, do wspomniania dawnych tryumfów, chcą się jednocześnie zmierzyć „z pamięcią traum i klęsk” (s. 114). Powracając do *Naszej klasy* w rozdziale III (dramacie *Innego*), doda, że Słobodzianek podąża szlakiem wyznaczonym przez współczesnych historyków Zagłady. O ile rozdział IV mówi o tekstach dramatycznych i teatralnych ukazujących obraz Kościoła katolickiego w Polsce, starając się dostrzec i uchwycić istotę sporu politycznego i estetycznego, o tyle rozdziały V i VI zostały poświęcone zagadnieniom emancypacji i reprodukcji: w jednym wypadku eksponowane miejsce zyskuje dramat *Żony stanu, dziwki rewolucji i uczone białogłowy* Jolanty Janiczak, w drugim – cała grupa wcześniej omawianych tekstów. O tym, jak wyglądał w praktyce sposób podejścia Habilitanta do palących problemów społecznych i politycznych w całej książce, dobitnie uzmysławiają refleksje poświęcone ocenie „specyficznego eksperymentu społecznego”, jakim okazało się w szczególności zakończenie *Żon stanu*...: „[...] część widzów została zachęcona przez aktorki [...] do podniesienia się z foteli i wyjścia z teatru na ulicę” (s. 255). Autor zauważa, że reakcje widzów były niejednoznaczne: jedni pozostali w sali, drudzy wyszli na ulicę, zabrawszy ze sobą zaofierowane im transparenty. W obu wypadkach nie brakowało zapewne autorefleksji. Jak komentuje tę sytuację sam Autor, skupiając się na tych, którzy pozostali w teatrze: „Czy kierowało nimi polityczne zubożenie i konformizm, czy – wręcz przeciwnie – niechęć do wykorzystywania zaproponowanych im form demonstracji poglądów, gotowych schematów i podsuwanych haseł. Czy dali w ten sposób świadectwo podległości wobec władzy dominujących dyskursów, czy też zbuntowali się przeciwko interpelacyjnym dyskursom wolnościowym, za pomocą których teatr zaangażowany próbuje ujarzmić ich podmiotowość” (s. 255). W rozdziale VII pod lupę został wzięty temat liberalnej gospodarki, widzianej z perspektywy polskiej dramaturgii współczesnej. I tak np., omawiając *Norymbergę* Wojciecha Tomczyka, Habilitant dostrzega w niej obecność dyskursu politycznego, który „w kręgach liberalnych i lewicowych uważany jest za fantazmatyczny i skompromitowany” (s. 276). Z kolei w spektaklu *Solidarność. Rekonstrukcja* odnajduje krytyczne spojrzenie na ideały Soli-

darności. „Dramatyczna narracja – czytamy – składająca się z kolażowo łączonych cytatów pochodzących z rozmaitych źródeł – sugeruje, że związkowcy stopniowo rezygnowali z ochrony interesów robotników, do której pierwotnie zostali powołani” (s. 283).

„Zakończenie”, którego podtytuł książki brzmi „Dobrze się myśli teatrem”, jest konstruktywnie pomyślaną obroną najnowszego dramatu i teatru. Rozumiejąc wskazane przez Joannę Krakowską „niebezpieczeństwo osłabienia znaczeń przez zaangażowanie sztuki (często wbrew woli jej twórców) w wojnę kulturową, która prowadzi do walki o samą możliwość wypowiedzi, a nie o jej sens”, dr P. Dobrowolski zauważa, że „w perspektywie indywidualnej nie niweluje ona krytycznego potencjału teatru” (s. 296).

3. Działalność dydaktyczna, organizacyjna i popularnonaukowa

Cennym uzupełnieniem osiągnięć naukowych dr. P. Dobrowolskiego jest jego bogata działalność dydaktyczna, organizacyjna i popularnonaukowa.

Działalność dydaktyczna Habilitanta na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu obejmuje liczne przedmioty kursowe i fakultatywne, skoncentrowane przede wszystkim na teorii kultury, teatrze, dramacie i sztukach audiowizualnych. W ramach AMU-PIE prowadził on także bardzo ciekawą ofertę zajęć dla cudzoziemców. W obu wypadkach znaczenie miały kompetencje zdobyte podczas rocznych studiów podyplomowych, które dr P. Dobrowolski odbył w Dartington College of Arts w Wielkiej Brytanii pod opieką prof. Davida Williamsa i dr Tracy Warr. (Obecnie szczególnie zaangażowany jest on w prowadzenie konwersatoriów warsztatowych poświęconych animacji i promocji literatury).

Jego zasługą było ponadto współtworzenie programu zajęć dla przedmiotu wiedza o kulturze, a także programu specjalizacji estetyka literacka i performatywna dla studentów studiów magisterskich. Tą ostatnią kierował w latach 2013-2016.

W 2018 roku zakończył zespołową pracę nad kuratorstwem literatury. Aktualnie przygotowuje program takich przedmiotów, jak filozofie literatury oraz literatura i kultura europejska.

Od 2019 roku Habilitant jest członkiem redakcji „Czasu Kultury”, poza tym współpracuje z takimi czasopismami, jak „Dialog”, „Didaskalia”, „Teatr”, „Nietak!” i portal <http://teatralny.pl>. Ma na swoim koncie liczne panele dyskusyjne i spotkania autorskie, prezentacje i prelekcje, organizowane m.in. przez wiodące instytucje kultury (Teatr Polski w Poznaniu, Muzeum Śląskie w Katowicach lub Austriackie Forum Kultury). Od 2012 roku

udziela się jako juror Międzynarodowego Konkursu Teatrów Amatorskich MELPOMENA w Środzie Wielkopolskiej, a także Festiwalu Teatrów Szkolnych „Marcinek” w Poznaniu.

W ramach konsorcjum badawczego Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu i Uniwersytetu Jagiellońskiego Habilitant pracuje nad projektem „Dramaturg w literaturze, kulturze i sztuce”.

Reasumując, tym, co nadaje łatwo dostrzegalną spójność badaniom naukowym dr. P. Dobrowolskiego, jest performatywnie rozumiana dramatologia i szeroko rozumiana teoria literatury. Jego prace naukowe w istotny sposób pogłębiają i poszerzają niejedno zagadnienie, przede wszystkim jednak są świadectwem stosowania nowych narzędzi teoretycznych. Ukazują pasję poznawczą Autora i skrupulatne zajmowanie się współczesnym teatrem i dramatem.

Zważywszy na jednoznacznie pozytywną ocenę dorobku naukowego dr. Piotra Dobrowolskiego, wnioskuję o nadanie mu stopnia naukowego doktora habilitowanego w dziedzinie *nauk humanistycznych*, w dyscyplinie *literaturoznawstwa*.

prof. dr hab. Krzysztof Kozłowski